

**ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ ТАБИИЁТ – ГЕОГРАФИЯ
ФАКУЛЬТЕТИ ЭКОЛОГИЯ ТАЪЛИМ ЙЎНАЛИШИ
3 – КУРС 306 – ГУРУХ ТАЛАБАСИ ХОЛИЯРОВ ЖАСУРНИНГ
АТРОФ МУҲИТНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШНИНГ РЕГИОНАЛ ВА
ЛОКАЛ МУАММОЛАРИ ФАНИДАН**

REFERAT

**Мавзу: Автомобиль ва энергетика соҳасининг атмосфера ҳавосига
таъсири уни олдини олиш ва бартараф этиш
чора – тадбирлари**

Бажарди: Холияров Ж.

Қабул қилди: б.ф.н. Қўчқоров А

Термиз – 2015 йил

**Автомобиль ва энергетика соҳасининг атмосфера ҳавосига таъсири уни
олдини олиш ва бартараф этиш чора – тадбирлари**

РЕЖА:

- 1. Атмосферанинг табиий ва сунъий ифлосланиши**
- 2. Автотранспортларнинг атмосфера ҳавосини ифлосланишидаги
роли**
- 3. Саноат ва энергетика соҳасининг атмосфера ҳавосини
ифлосланишидаги роли**
- 4. Атмосфера ҳавосини ифлословчи доимий ва қўчма манбалар**
- 5. Атмосфера ҳавосини ифлосланишини олдини олиш чора-
тадбирлари**
- 6. Атмосфера ҳавосини муҳофаза қилиш бўйича Ўзбекистонда амалга
оширилаётган тадбирлар**
- 7. Хулоса**
- 8. Фойдаланилган адабиётлар**

Атмосфера ҳавосини сунъий ифлослантирувчи манбаларга антропоген (бевосита инсон фаолияти натижасида содир этиладиган ҳодисалар) омиллар ҳисобланган қуйидагилар мисол бўлади:

1. Энергетика;
2. Саноат корхоналари;
3. Транспорт;
4. Маиший чиқиндилар;
5. Кимё саноати;
6. Инсоннинг қишлоқ хўжалиги фаолияти;
7. Радиоактив ифлосланиш;
8. Демографик ифлосланиш.

Инсоннинг турли хил фаолияти туфайли атмосфера ҳавосига ҳар йили миллиардлаб тонна ҳар хил моддалар қўшилиши манбалардан маълум. Атмосфера газ таркибининг инсон фаолияти туфайли ўзгариши маҳаллий экологик муаммо кўринишида бўлсада, атмосферанинг ифлосланиш жараёни аллақачон умумбашарий тус олишга улгуриб бўлди. Сўнгги юз йилликда инсон фаолияти атмосферанинг табиий ривожланиш жараёнига салбий ўзгаришлар киритиб карбонат ангидрид ва кўпайиб, кислород миқдори камайишига сабаб бўлмоқда. Масалан, атмосфера ҳавосида нефть, газ, кўмир ва бошқа ёқилғи манбаларининг ёниши, ўрмон ва чўл ёнғинлари, чиқиндилар саноати ва энергетикадан чиққан CO_2 ва қишлоқ хўжалигидан чиққан чанг тўзонлар миқдори 2000 йилда 600-650 млрд. тоннани ташкил этган бўлса, 2015 йилга келиб, бу кўрсаткич яна 15-20% га ортиши башорат қилинмоқда. Шунинг ҳам очик эътироф этиш лозимки, атмосферадаги карбонат ангидридини камайишига инсон фаолияти туфайли ўрмонларнинг камайиши эмас, балки, инсон фаолияти туфайли денгиз ва океанларнинг нефть ва бошқа турли хил чиқиндилар билан кўпроқ ифлосланиши ҳам сабаб бўлмоқда, чунки бу чиқиндиларни сувга турли сабабларга кўра ташланиши оқибатида

сув юзидаги юпқа ёғ пардаси планктонларнинг фотосинтезини ҳамда сувнинг CO_2 ни сингдиришини деярли йўққа чиқармоқда, сув гуллаб кетмоқда. Атмосферада CO_2 нинг кўпайиши ўз-ўзидан O_2 ни камайишига сабаб бўлувчи омиллардан бири ҳисобланади, чунки ўсимлик кўп бўлса, кислород кўпайиб CO_2 камаяди. Афсуски, ўтган асрнинг 50-60 йилларида қуруқликдаги ўрмонлар ҳиссаси 25-27% ни ташкил этган бўлса, аср охирига келиб бу кўрсаткич 15% га етиб қолганлиги ҳақида маълумотлар тарқатилмоқда. Шунингдек турли хил ёқилғиларнинг ёниши учун саноат ва транспорт воситаларининг фаолият кўрсатиши учун ҳам кислород сарф бўлмоқда.

Ф.Ф.Довитаянинг ҳисобига кўра, кишилиқ жамияти тарихи давомида ёниш жараёнига 273 млрд. тонна кислород сарфланган бўлса, шунинг 246 млрд. тоннаси кейинги 50 йилга тўғри келади. Сарфланган кислороднинг бир қисми, кимёвий реакция натижасида, ёнувчи углерод билан бирикиб карбонат ангидрид ҳосил қилади, яна бир қисми водород билан бирикиб, атмосферага сув буғи кўринишида қайтади. Ҳозирги вақтда ёқилғининг асосий турларини ёндириш ва карбонат ангидрид ҳосил бўлиши учун йилига 19-23 млрд. тонна кислород сарфланмоқда. Бундан ташқари, металлларнинг оксидланишига ҳар йили 190 млн. тонна кислород кетади.

Эркин кислороднинг асосий манбаи фотосинтез жараёнидир: чириш, нафас олиш, карбонатлар ҳосил бўлиб туриши сабабли атмосферада кислород баланси ўзгармайди. Лекин юқорида айтилганидек, ўрмонлар, довдарахтлар, ўт-ўлан камайиши натижасида атмосферага кислород кам ажралмоқда, океан, денгиз, дарё сувларининг нефть ва бошқа ҳар хил заҳарли моддалар билан ифлосланиши, сувўтлар ва фитопланктонларнинг фотосинтез фаолияти анча сусайиши ҳам кислороднинг кам ишлаб чиқарилишига сабаб бўлмоқда.

Ер шарида кислород ҳаддан ташқари кўп сарфланмоқда. ЮНЕСКО маълумотига қараганда, ҳозирги вақтда сайёрамизда турли мақсадларда сарфланаётган кислород миқдори 48 миллиард одамнинг ҳаёти учун етади. Биргина суперреактив лайнернинг бир трансатлантик рейси учун 35 тонна,

бир автомобилнинг бир минг километр масофани босиб ўтиши учун бир кишига бир йилга етадиган миқдордаги кислород сарфланади.

Инсоннинг техника билан қуролланиши оқибатида кислороднинг ҳосил бўлиши ва сарфланиши ўртасидаги нисбат (табiiй мувозанат) бузилган: кислород камроқ ҳосил бўлиб, кўпроқ сарфланмоқда. Ҳисоб-китобларга кўра, инсон ҳозирги вақтда фотосинтез йўли билан ишлаб чиқарилаётган кислороднинг 23% ини сарфлаяпти, техносфера (инсон хўжалиги фаолияти) га эса ердаги барча мавжудот истеъмол қиладиган миқдордан 15 баробар кўпроқ кислород сарфланмоқда.

Инсониятни ташвишга солаётган яна бир муҳим масала атмосферадаги озон (O_3) миқдори, яъни ер сатҳидан 10-15 км баланд жойлашган озон экранидир. Озоннинг 20-25 км баландликда айниқса кўп эканлиги ва ердаги ҳаёт учун зарарли ультрабинафша нурларни ушлаб қолиши юқорида айтиб ўтилди. Австралия мутахассисларининг ҳисобича, ер сатҳидан 20 км баландликда озон концентрацияси жуда камайиб бораёпти. Ҳолбуки, тезучар самолётлар худди ана шу баландликда парвоз қилади. Реактив двигателлардан чиқадиган сув буғлари ва азот оксиди озонни парчалаб, озон экранининг ҳимояловчи хусусиятини заифлаштиради. Озон экранининг йўқолиши эса оғир оқибатларга олиб келиши мумкин.

Инсоннинг хўжалик фаолияти натижасида атмосферага катта миқдорда чанг-тўзон қўшилиб, аэрозоль концентрацияси ортиб бораётгани юқорида айтилган эди. Антропоген аэрозоль умумий массасининг бир қисмигина атмосферага қаттиқ ва суюқ зарралар ҳолида кўтарилади. Аэрозоль асосий қисмининг манбаи ҳар хил химиявий реакциялар натижасида ҳосил бўладиган сульфат гази, азот оксиди ва бошқалардир. Газ ва суюқ ҳолдаги аэрозоллар кейинчалик фотохимиявий реакция таъсирида кислород, сув буғи ва шунга ўхшашлар билан бирлашиб, қаттиқ ҳолатга ўтади. Ҳозирги вақтда табiiй ва антропоген манбалардан йилига ўрта ҳисобда 2 млрд. тонна чанг-тўзон ҳосил бўлади. Инсон фаолияти таъсирида ҳосил бўладиган аэрозолларнинг манбаи, асосан, 30-60° шимолий кенгликлар орасида

тўпланган. Антропоген аэрозоль йилдан-йилга кўпайиб бормокда; 2020 йилга бориб бу кўрсаткич икки баробар кўпаяди ва атмосферада 30% ни ташкил қилади. Ҳозир АҚШ саноат тармоқларининг ўзигина ҳар йили атмосферага 230 млн. тонна чанг-тўзон, қурум, кул чиқариб ташламокда.

Кейинги текширишлар шуни кўрсатаяптики, антропоген аэрозоль чанг-тўзон зарралари шаҳарлар ва саноат районлари устидагина эмас, балки катта ҳудудларда ҳам кузатилиб, атмосферанинг ифлосланишига глобал ҳисса қўшаяпти, чунки ҳаво оқими чанг-тўзонни узоқ-узоқ масофаларга олиб кетади. Масалан, жуда узоқдаги Гренландия музларида XIX асрнинг 80 йилларидан XX асрнинг 90-йилларигача кўрғошин зарралари миқдори 10 баровар кўпайган. Ф.Ф.Довитаянинг кузатишларидан маълум бўлишича, Кавказ тоғларидаги музликларнинг устки қатламларида пастки қатламларидагига нисбатан чанг-тўзон анча кўп тўпланган. Бу фарқ кейинги ўн йиллар ичида атмосферада чанг-тўзон зарраларининг жадал кўпайган вақтига тўғри келади. Ҳар йили ҳавога кўтариладиган, жуда кўп миқдордаги чанг-тўзоннинг Арктика, Антарктида ва тоғли ўлкалар музликлари устига тушиши, ўз навбатида, қуёш радиациясининг ютилишини ошириб, музликларнинг кўпроқ эришига олиб келиши мумкин.

Атмосфера ҳавосини ифлословчи манбалар

Атмосферанинг ифлосланиши ҳавога ниҳоятда кўп миқдорда захарли ва зарарли моддалар: чанг-тўзон, тутун, микроблар, ўсимлик чанглари, углерод оксиди, водород сульфид, углеводородлар, органик моддалар, сульфидлар, нитратлар, кўрғошин, темир, фтор бирикмалари, радиоактив моддалар, пестицидлар қўшилиши демакдир. Бу химиявий маҳсулотларнинг кўпчилиги атмосферада ўзгаришсиз қолмайди. Балки қуёш нури таъсирида атмосферада, озон «экрани» да ҳали тўлиқ ўрганилмаган химиявий реакциялар вужудга келтириб, яна ҳам зарарлироқ янги бирикмалар ҳосил қилиши мумкин. Ҳавога қўшилган аралашмалар атмосферанинг хусусиятига

ва унинг табиий муҳитига, шу жумладан, биосфера таркибини ҳам ўзгартиради.

Ёқилғи ва ёнилғиларнинг ёниши, саноат ишлаб чиқариши, транспорт ва бошқалар атмосферани ифлослайдиган асосий манбалар бўлиб, улардан чиқадиган маҳсулотларнинг ҳавога қўшилишига техноген ифлосланиш дейилади. Техноген ифлосликнинг катта қисми ёқилғиларнинг ёнишидан ҳосил бўладиган газсимон маҳсулотлардир; уларнинг миқдори йилдан-йилга кўпаймоқда. Газсимон маҳсулотларнинг асосий тури карбонат ангидрид газ (CO_2) ҳақида юқорида айтиб ўтилди. Ҳар йили атмосферага қўшиладиган CO_2 нинг миқдори ҳақидаги фикрлар ҳар хилдир. Баъзи олимлар атмосферага ҳар йили 14 млрд. тонна CO_2 қўшилади деса, бошқалари 23 млрд. тонна дейишмоқда. CO_2 дан бошқа газларнинг миқдори 500 млн. тоннадан кам эмас; шунинг 200 млн. тоннасини утлерод оксиди, 50 млн. тоннадан кўпроғини ҳар хил углеводородлар, 146 млн. тоннасини сульфат оксиди, 53 млн. тоннасини азот оксидлари, қолганини бошқа газлар ташкил этади. Масалан, 100 йил мобайнида бутун дунёда ёқилган 90 млрд. тонна кўмидан ер шарининг ҳаво қобиғига аэрозоллар кўринишида 3 млрд. тонна кул, 1,35 млрд. тонна кремний, 1,5 млн. тонна маргумуш, 1 млн. тоннадан кўпроқ никель, 0,9 млн. тонна кобальт, 0,6 млн. тонна рух, 0,6 млн. тонна сурьма чиқариб ташланган.

К.Н.Благосклонов ва бошқа олимларнинг маълумотларига кўра, Англияда 90-йиларда йилига 200 млн. тонна кўмир, 20 млн. тонна нефть ёқишиб, ҳар йили атмосферага 5,3 млн. тонна олтингугурт газ, 24 млн. тонна углерод оксиди (CO), 2,1 млн. тонна тутун ва қурум (қорақуя) чиқариб ташланган. Кўмир ишлатадиган корхоналар орасида ҳавони ифлослаши жиҳатдан биринчи ўринда турадигани иссиқлик электр станцияларидир. Масалан, қуввати ўртача бўлган битта ГЭЦ бир суткада 2000 тонна кўмир ёқиб, ҳавога 400 тонна кул ва 120 тонна олтингугурт газ чиқаради. Цемент заводлари, сунъий ўғит фабрикалари ҳам атмосферани кучли ифлослантирувчи манбалардир.

Шаҳар ҳавосининг ифлосланишида автомобилларнинг ҳиссаси жуда катта. Автомобиль юрганда покришкаларининг ейилишидан резина чанги чиқади. Ҳар бир автомобиль йилига 10 кг резина чанги қолдиради. Агар шаҳарда 10000 та машина бўлса, йил мобайнида ҳосил бўладиган чанг 100 тоннага етади.

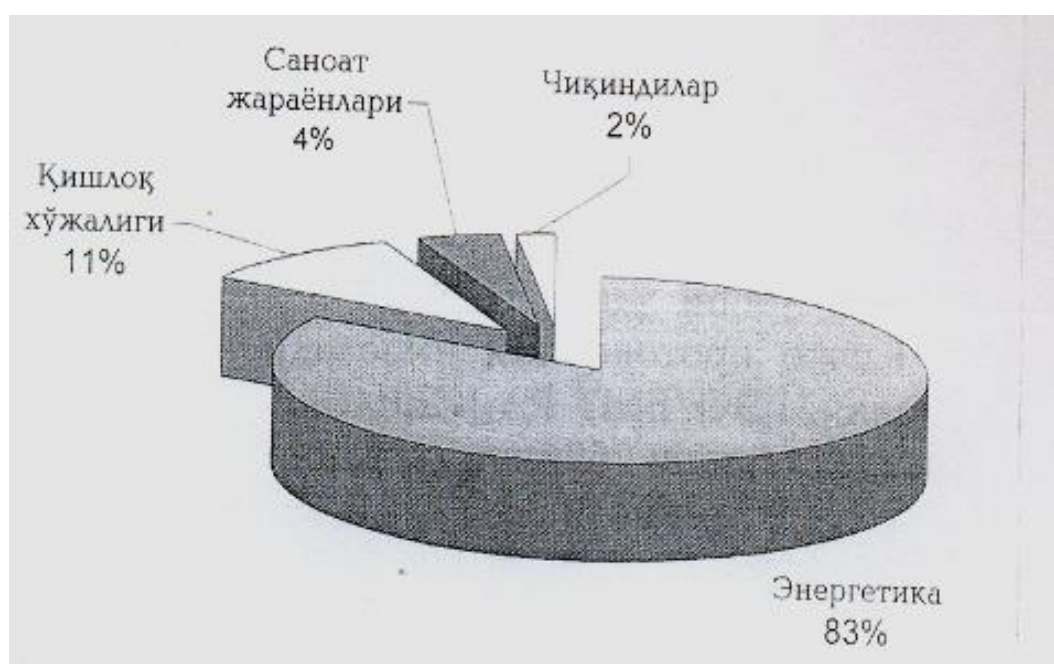
Йирик шаҳарларда ва саноат марказларида ифлосланган атмосферадан ерга катта миқдорда қаттиқ зарралар чўқади. Масалан, Нью-Йоркда шамол бўлмаган пайтларда 1 км² жойга ойига 26 тонна, Токиода-23 тонна, Петербургда 33 тонна чанг ва қурум тушар экан. Бу рақамлар тахминий бўлсада, атмосферанинг тобора кўпроқ ифлосланаётганини кўрсатади.

Йирик француз олими Ж.Детрининг маълумотларига кўра, атмосферанинг ифлосланиши бўйича дунёда биринчи ўринда Питсбург (АҚШ) шаҳри туради. Бунда бир квадрат миляга йилига 610 тонна чанг-тўзон тушади. Унинг таркибида 5 % қурум, 20 % темир оксиди, 16 % кремнезём, 49 % ҳар хил металл оксидлари бор. Саноат шаҳарлари тепасидаги атмосферада чанг миқдори океан тепасидагига нисбатан 150 баравар кўпдир. Шаҳар ҳавосининг 1 см³ да 100 минг чанг зарраси, Лондон, Париж, Брюссель, Лос-Анжелос, Токио каби шаҳарларда 1 м³ ҳавода 100 млн. дан 300 млн. гача (оддий кўзга кўринмайдиган) чанг зарралари бор.

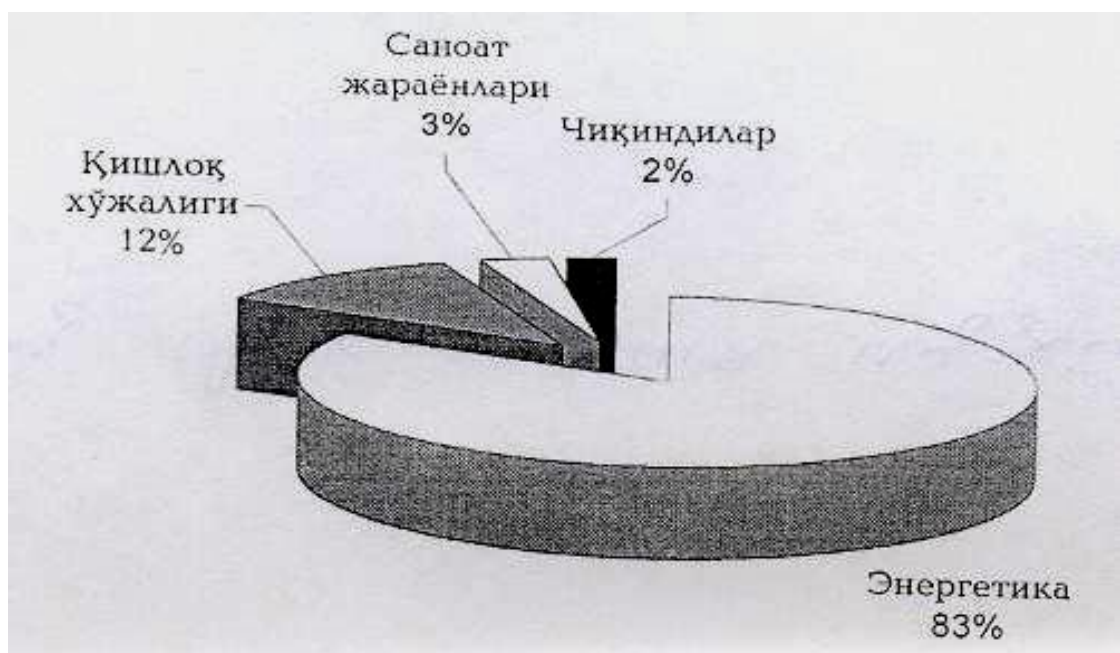
Атмосферага чиқариб ташланадиган моддаларнинг химиявий таркиби ишлаб чиқариладиган хом ашёнинг химиявий таркибига, ишлаб чиқариш технологиясига қараб ҳар хил бўлади. Масалан, металлургия заводлари ҳавога олтингугурт гази, углерод оксиди, темир оксидлари, мис ва бошқа металл чанги чиқаради. Алюминий саноати атмосферани ва корхоналар атрофидаги территорияни заҳарли фтор бирикмалари билан, химия саноати эса хилма-хил газлар: олтингугурт гази, сульфид углерод, сульфид азот оксидлари, хлор, фосфор, фтор бирикмалари ва хоказолар билан ифлослайди.

Кейинги йилларда автомобиль транспорти атмосферани ифлословчи хавфли манбалардан бирига айланди. Ҳозир Ер шари атмосферадаги ифлосликларнинг 40% и автомобиль транспортига тўғри келади. Ҳар 1000

автомобилдан ҳавога ҳар куни 3000 кг углерод оксиди, 200-400 кг ёқилғининг чала ёниш маҳсулотлари қўшилади. Масалан, АҚШ да ҳаводаги захарли газларнинг 60% ини автомобиллардан чиққан газлар ташкил қилади. Автомобиллар двигателидан чиққан газда турли захарли аралашмалар, чунончи, карбонат ангидрид, углерод оксиди, углеводородлар, водород, азот оксидлари, олтингугурт гази ва канцероген хоссага эга бўлмаган бензопирен бор. Бундан ташқари, бензинда ишлайдиган двигателлардан ўта захарли қўрғошин буғи ҳам чиқади. Француз эколог Г. Штуббенинг фикрича 1 л бензинда 200-600 мг қўрғошин бор. Автомобиллар сони йилдан йилга кўпайиб бормокда; шунга яраша уларнинг атмосферани ифлослашдаги роли ҳам ошмокда. Атмосферада ва ер юзасида одам бўйи баробар баландликда ис газининг кўп тўпланиши ҳаёт учун жуда хавфлидир. Автомобилдан чиққан газларнинг деярли ҳаммаси инсон организмига жуда салбий таъсир қилади, азот оксиди эса фотохимийвий смог ҳосил бўлишида актив қатнашади. Бу ҳодиса биринчи марта Лос-Анжелос шаҳрида кузатилди, чунки, бу шаҳарда 2 млн. 500 минг автомобиль ҳар куни 530 тонна азот оксиди, 10 минг тонна карбонат ангидрид ва 2 минг тонна углеводород чиқаради. Инсоннинг хўжалик фаолияти натижасида ҳавонинг ифлосланиши, асосан, саноат корхоналари ривожланган давлатларда кузатилмокда.

1-расм. Иссиқхона газлари манбалари тоифаларининг 1990 йилдаги хиссалари.

2-расм. Иссиқхона газлари манбалари тоифаларининг 1994 йилдаги хиссалари.

Ўзбекистонда атмосфера ҳавосини ифлословчи доимий ва кўчма манбалар

Кўчма манбалар чиқиндилари.

Бутун сайёрамиздаги каби Ўзбекистонда ҳам атмосфера ҳавосини энг кўп ифлословчи тармоқ транспорт воситалари ҳисобланади. 1981-1991 йилларда мамлакатдаги мавжуд транспорт воситалари атмосфера ҳавосига чиқарилган чиқиндиларнинг 62% яъни 2,8 млн. тонна чиқиндилар чиқарган. 1997 йилда чиқиндиларнинг умумий ҳажми бўйича транспорт воситаларнинг салмоғига CO_2 -92,0%, NO_x -64,4%, углеводородларнинг 60,5%, каттиқ зарраларнинг 22,3% ва SO_2 -9,5% га тўғри келган. Андижон, Бухоро, Самарқанд, Тошкент, Наманган, Гулистон, Фарғона шаҳарларидаги автокорхоналар чиқарган чиқиндилар миқдори доимий манбадан ўртача 6 баробар юқори бўлган. Бунга асосий сабаб автотранспорт воситаларидан чиқаётган чиқинди газларни каталитик

нейтралловчи нейтрализаторлар билан жиҳозланмаган, чунки, мавжуд бензин нейтрализаторлар учун «захарли» бўлган кўрғошин қўшимчаларига эга. Шуларни инобатга олиб транспорт воситалари учун этилланмаган бензинлар ишлаб чиқаришни тезроқ йўлга қўйиш зарур. Бу инсон ва табиат учун ўта захарли ҳисобланган кўрғошиннинг чиқишини камайтириш имконини беради ва шаҳарлар ҳавосининг мусаффолигини таъминлайди.

**Доимий манбалар
чиқиндилари.** Доимий
манбаларга саноат
корхоналари ва энергетика
иншоотлари мансуб бўлиб,
улар тўла қувват билан
ишлаганда 1700-2150 минг
тоннагача чиқинди
чиқаради. 1991 йилда
атмосфера ҳавосига 1214

минг тонна ифлослантирувчи турли хил чиқиндилар чиқарилган бўлса, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш бўйича бир қатор чора-тадбирлар, жумладан, эски технологияларни янгилаш ёки қайта таъмирланиши туфайли, 1997 йилга келиб атмосфера ҳавосига чиқарилган чиқиндилар миқдорини 836 минг тоннагача камайтиришга эришилган. Унинг 85% и қуйидаги вилоятлар ҳиссасига тўғри келган: Тошкент вилоятига-37,6%, Қашақадарёга-25,3%, Фарғона-11,2%, Бухорога-5,5% ва Навоий вилоятига-5,3%. Саноат маҳсулотлари ишлаб чиқарувчи корхоналардан иссиқлик энергияси ишлаб чиқарувчилар, «Ўзбек-нефтегаз» миллий корпорацияси ва энергетика вазирлиги корхоналари чиқарган чиқиндилари ҳиссаси 67,1% га тенг бўлган. Қолган бошқа турли хил корхона ва ташкилотлар ҳиссаси 32,9% ни ташкил этган. Бу ташкилотларга металлургия, қурилиш, кимё, озиқ-овқат ва енгил саноат корхоналарини ва бошқаларни мисол келтириш мумкин.

Энергетика тармоғидаги ишлаб чиқариш технологияларининг ҳозирги экологик талаблар даражасига мос келмаслиги қурилиш иншоотларини қуришда жойларни танлашда шамолнинг йўналиши жойнинг рельефи тўлалигича ҳисобга олинмаганлиги оқибатида, айни ҳудудларда атмосфера ҳавосининг табиий газлардан ифлосланиши 72,5%, мазутдан 11,3, кўмирдан эса 3,7 га тўғри келди. Бунда атмосфера ҳавосига чиқарилган умумий чиқиндилар миқдори ўртача бир йилда 252,2 минг тоннани ёки республика саноат корхоналаридан чиққан умумий чиқиндилари 30% ни ташкил этди.

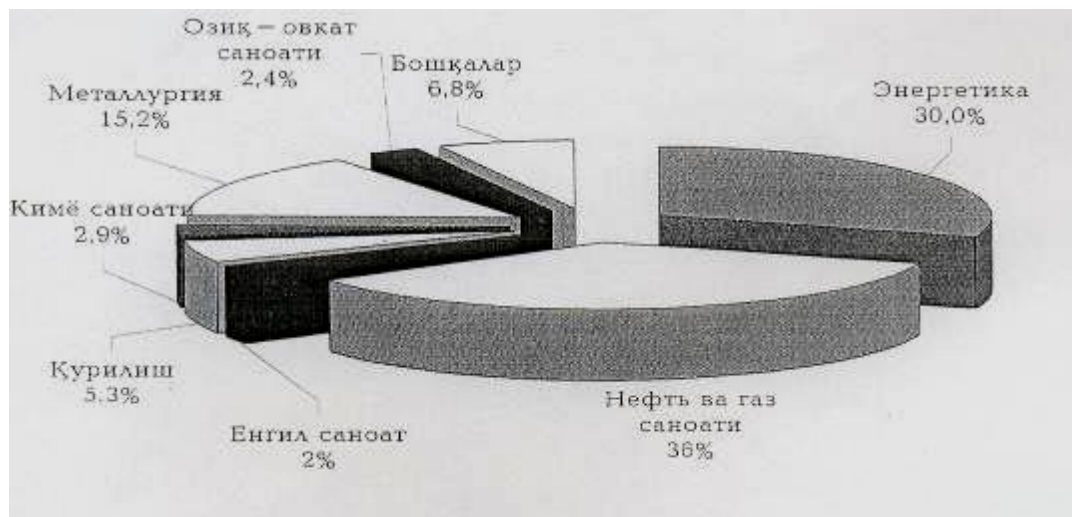

Нефть-газ казиб олиш ва қайта ишлаш тармоғи. атмосфера ҳавосига 298,0 минг тонна, (1997 й.) жумладан, 101,0 минг тоннаси (33%) углеводороддан иборат чиқиндилар чиқариб тармоқлар орасида асосий ўринлардан бирини эгаллади.

Мамлакатимиз саноат тармоқларидан чиққан чиқиндиларнинг атмосфера ҳавосини ифлослашдаги ҳиссалари қуйидагича бўлди: (маълумот 1997 йил учун ўртача олинган).

1. Нефть ва газ саноати 36%; 8 ва бошқалар 6,8%;
2. Энергетика саноати 30,0%;
3. Metallургия саноати 15,2%;
4. Қурилиш саноати 5,3%;
5. Кимё саноати 2,9%;
6. Озиқ-овқат саноати 2,4%;
7. Енгил саноат 2,0%.

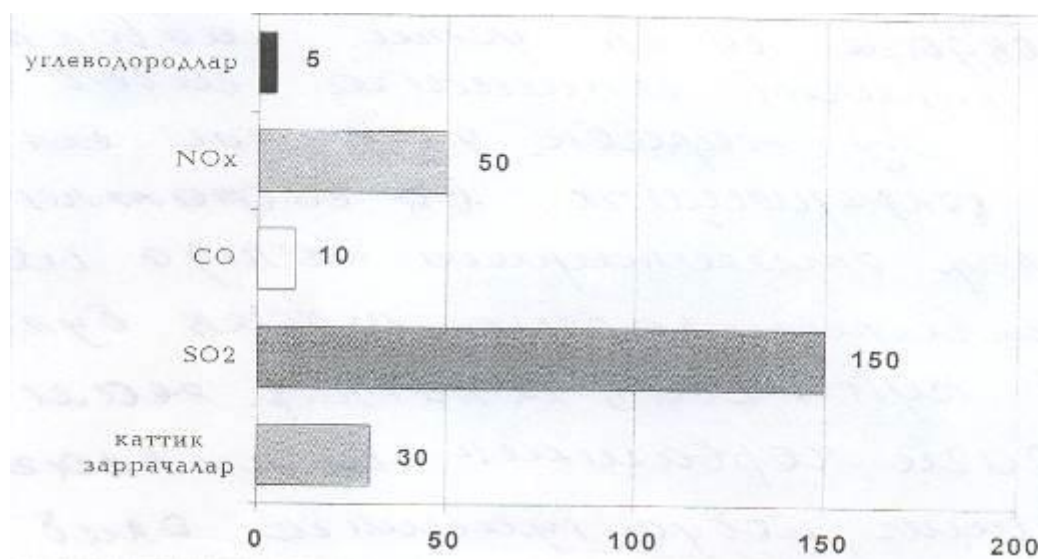
Атмосферани ифлосланишида саноат тармоқларининг ҳиссалари қуйида келтирилган:

3-расм. Атмосферани ифлосланишида саноат тармоқларининг ҳиссалари

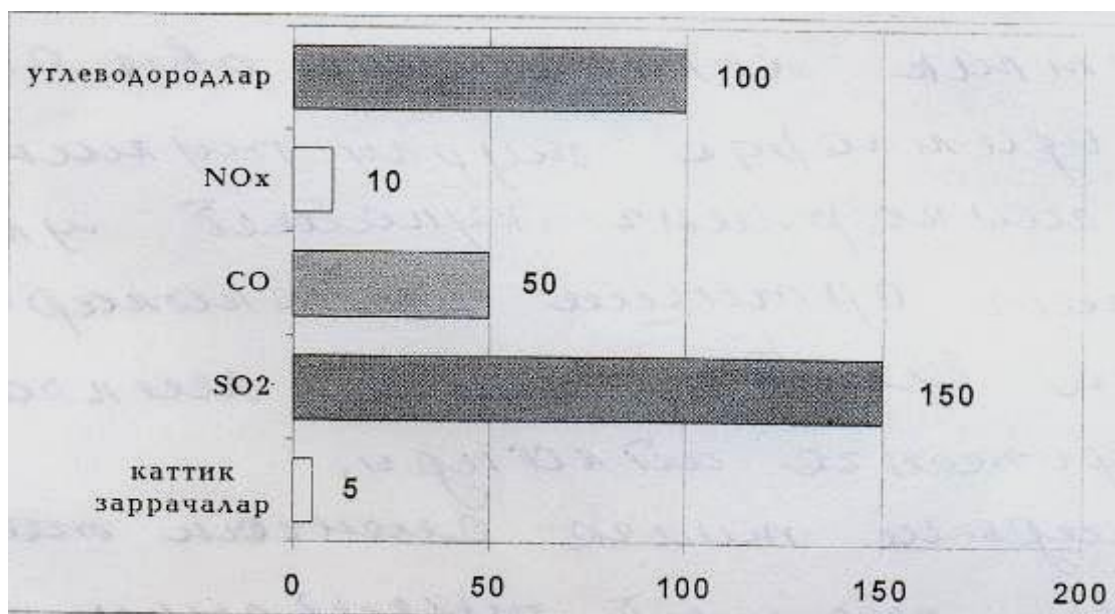
Энергетика корхоналари ажратмалари. Энергетика корхоналарининг ажратмалари 1997 йилда барча доимий манбалар ажратмаларининг 30,0% ини ташкил қилди. Энергетика корхоналари

ажратмаларининг таркиби келтирилган диаграммадан кўринадик, аажратмаларнинг асосий қисми олтингугурт диоксидига тўғри келади.

4-расм. Энергетика корхоналари ажратмалари (минг тонна хисобида)

Нефть-газ саноати корхоналари ажратмалари. 1997 йилда республикадаги барча доимий манбаларни атмосферага ажратмаларининг 35,6% ини «Ўзбекнефтегаз» МК корхоналари чиқарган.

5-расм. «Ўзбекнефтегаз» МК ажратмалари (минг тонна хисобида).

Ҳавони ва атроф-муҳитнинг ифлосланишига барҳам беришнинг ягона йўлларида энг асосийси саноат ишлаб-чиқариш жараёнларини қандай кийинчиликлар бўлишидан қатъий назар чиқитсиз технологияга, яъни берк комплекс ишлаб чиқариш тизимига ўтказиш шарт ва зарурдир. Атмосфера ҳавосининг ифлосланишини олдини олиш энг муҳим чора-тадбирлари қуйидагилардан иборат бўлмоғи лозим:

1. Атроф-муҳитга зарар етказувчи ҳар бир тармоққа мажбурий экологик мониторинг (назорат) ўрнатиш;
2. Қанчалик қимматга тушмасин босқичма-босқич чиқитсиз технологияга ўтиш шарт ва зарурлиги;
3. Атмосфера ҳавосига углерод ва бошқа ифлословчи чиқиндилар чиқарадиган соҳаларга сарф этиладиган маблағлар миқдорини аста-секин камайтириб бориш;
4. Энг сўнгги чиқитсиз технологиялар учун кўпроқ маблағ ажратиш;
5. Жамоатчилик транспортининг такомиллашган тизимини ишлаб чиқиш, экологик тоза транспортлар тармоғини кўпайтириш (метро, трамвай, троллейбус);
6. Одамларнинг ўз шахсий транспортларидан эмас, жамоатчилик транспорт воситаларидан кўпроқ фойдаланиш учун рағбатлантириш;
7. Янги уйлар ва жамоатчилик биноларининг кам миқдордаги ёқилғи билан истилиши учун қурилиш меъёрларига қатъий талабчанликни ошириш;
8. Қишлоқ хўжалигида кимёвий заҳарли воситалардан фойдаланишни камайтириш, биологик воситалардан фойдаланишни кенгайтириш;
9. Шаҳар ва қишлоқларда чангни ютувчи яшил ҳудудлар ташкил этиш ва ҳоказолар.

Атмосфера ҳавосини муҳофаза қилиш бўйича Ўзбекистонда амалга оширилаётган тадбирлар

I. Кўчма манбалардан атмосфера ҳавосига зарарли моддалар чиқиши.
Ўзбекистон Республикаси ҳукумати 1999 йил 20 октябрда Атроф муҳитни

муҳофаза қилиш бўйича Миллий ҳаракат дастурини амалга оширишнинг аниқ тадбирларини тасдиқлади. Автотранспорт ва бошқа кўчма манбалардан атмосфера ҳавосига ифлослантирувчи моддалар чиқаришни камайтириш мақсадида қуйидаги тадбирлар белгиланган:

-назоратни кучайтириш ва республикадан чиқиш жойларида, Тошкент, Нукус шаҳарлари ва вилоят марказларида «Экотрансназорат» экологик пунктларини ташкил қилиш (жами 36 та пункт);

-автокорхоналар тузилишини такомиллаштириш ва дизел двигателларга ўтиш;

-ёқилғи сифатини яхшилаш тадбирларини амалга ошириш, хусусан, этилланмаган бензин ишлаб чиқариш мақсадида Фарғона нефтни қайта ишлаш заводини қайта жиҳозлаш;

-автомобилларни сиқилган табиий газ билан ишлашга ўтказиш учун йилига 50 минг дона газ баллон жиҳозлари ишлаб чиқаришни ташкиллаштириш.

Автотранспорт чиқарадиган зарарли газлар миқдорини камайтириш учун курашдаги устувор ҳаракатлар.

Автомобиллар чиқарадиган зарарли чиқиндилар миқдорини камайтириш учун кураш, улар таркибидаги қўрғошин ва бенз(а)пиреннинг юқори даражада заҳарлилиги сабабли, устувор вазифа бўлиб қолмоқда. Автотранспорт чиқараётган зарарли моддалар миқдорини назорат қилиш соҳасида қуйидаги тадбирларни амалга ошириш зарур:

- ёқилғи сифатини яхшилаш, авваламбор, қўрғошин қўшилган бензиндан фойдаланишни камайтириш ва кейинчалик бутунлай тўхтатиш (ҳозирги вақтда 90 фоиздан ортиқ бензин таркибида қўрғошинли қўшимчалар бор);
- эски автомобиллар паркини, айниқса автобуслар ва юк машиналарни янгилашни тезлатиш;

- автотранспортда ишлатилган газлар нейтрализаторларини жорий қилиш;
- фойдаланилаётган ёқилғи тузилишини оптималлаштириш, биринчи навбатда дизел ва газ ёқилғисига ўтиш;
- зарур меъёрий ҳужжатларни яратиш;
- зарарли газларни назорат қилиш хизматини мустаҳкамлаш;
- йўлларни яхшилаш ва йўл ҳаракатини бошқаришни такомиллаштириш.

Транспортни ривожлантириш соҳасидаги сиёсат элементлари бўлган бундай ҳаракат транспортнинг атроф муҳитга салбий таъсирини камайтиришга олиб келади. Автотранспортда ёқилғи сарфини камайтириш мақсадида дизел двигателли автомобиллар ҳиссасини 6% дан 8% га, сўнгра 15-20% гача кўпайтириш режалаштирилган. Дизелли двигателларни ишлаши майда заррачалар ва олтингугурт диоксидни кўп чиқиши билан боғлиқ, бу эса дизел ёқилғиси таркибидаги олтингугурт миқдорини камайтиришни муҳимлигини кучайтиради. Нефтни қайта ишлаш заводларини этилланмаган бензинга ўтишини қўллаб-қувватлаш учун болалар қонида кўрғошин миқдорини текшириш ва кўрғошиннинг инсон организмига зарарли таъсири билан жамоатчиликни таништириш тадбирларини амалга ошириш зарур. Бу тадқиқотлар ҳозирда ***бензин таркибидан кўрғошинни чиқариш бўйича миллий мажбуриятларни ишлаб чиқиш дастури*** доирасида олиб борилмоқда. Нефтни қайта ишлаш заводларини замонавий жиҳозлашнинг самарали ва энг мақбул дастурини ишлаб чиқишда техник ёрдам кўрсатиш ҳам мақсадга мувофиқдир.

Тадбирлар. Ўзбекистонда иссиқхона газлари чиқишини камайтиришнинг асосий йўллари қуйидагилардир:

- иқтисодиётнинг барча соҳаларида хом ашё ресурслар нобудгарчилигини камайтириш ва самарадорлигини ошириш;
- энергетика ва саноатнинг бошқа соҳаларида маҳсулот ишлаб чиқаришнинг замонавий технологиялари ва жиҳозларини жорий қилиш;

- кишлок хўжалик махсулдорлигини орттириш;
 - мамлакат энергетик мувозанати структурасини такомиллаштириш;
 - қайта тикланадиган энергия манбаларидан фойдаланиш;
 - Энергиянинг қайта тикланадиган манбаларидан фойдаланиш натижасида 2010-йилгача ажратмаларни 1,3 миллион тонна CO₂-эквиваленти миқдорича камайтириш мумкин. Энергияни тежашнинг асосий йўналишлари яхши ўйланган тариф сиёсатини олиб бориш ва саноат ишлаб чиқариш технологияларини такомиллаштириш;
 - буғ-газ ва газ-турбина қурилмалари асосида электр ва иссиқлик энергияларини биргаликда ишлаб чиқаришни ривожлантириш;
 - табиий газ, иссиқлик энергияси ва сув оқимининг барча босқичларида ҳисобловчи асбобларни ўрнатиш;
- ёқилғи ва энергиядан фойдаланиш технологиясини яхшилаш ва нобудгарчиликни камайтириш.

Хулоса

Атмосфера ҳавосининг турли хил чиқиндилар билан ифлосланиши XIX асрнинг иккинчи ярмига келиб, глобал муаммога айланди. Бу албатта инсонларнинг айби билан юзага келган фалокат ҳисобланади. Чунки кўпчилик кишилар «ер курраси жуда бепоён, унда жойлашган саноат корхоналари, завод ва фабрикалар, автотранспорт воситалари шунингдек бошқа халқ-хўжалиги муассасалари, маиший корхоналар ажратиб чиқарган зарарли чиқиндилар ўз-ўзидан йўқолиб кетади.» деган номаъқул илмий асосланмаган фикрларни илгари суриб келдилар.

Демография ва урбанизация жараёнининг ўта илдам одимлаши оқибатида аҳоли ва шаҳарлар сонини кескин кўпайиши билан атроф муҳитга етказилган зарарлар кўламини ортиб бориши. Ф. Эрсман номидаги илмий тадқиқот институти берган маълумотларга кўра ҳаводаги ўртача йиллик чанг миқдори очик дала жойларда 1м^3 ҳавода 0,01 мг, аҳоли яшайдиган қишлоқларда 10-12 мг, шаҳар маркази ҳавосида 13-15 мг бўлса, бу кўрсаткич саноати ривожланган шаҳарларда 20 мг дан ошиб кетганлиги ҳам бу муаммонинг яққол исботидир.

Ҳавонинг чангли ёки туманли бўлиши, ифлосланиши ва қуёш радиациясига таъсири шаҳар муҳитини ўзгартириб юборади, ҳаво ҳароратини секинлаштиради, туман томчиларидаги захарли моддалар инсон танасига ўтгач турли хил касалликларнинг келиб чиқишига сабаб бўлади. Айниқса радиоактив хусусиятга эга бўлган чанглар ўта хавфлилигини Чернобил фожеаси, семипалатинск полигонларининг асоратлари билан ҳам хулосалаш мумкин. Баъзи бир кимёвий моддалар борки уларни ҳидидан сезиш мумкин, бироқ табиатда шундай ўта хавфли чиқинди газлар борки унинг ҳиди ҳам йўқ, таъми ҳам йўқ (жумладан, ис гази) у инсонни ўта ночор ҳолатга олиб келгандагина сезиш мумкин, агар кечикмаган бўлса албатта. Хуллас, атмосфера ҳавосини зарарли газлар билан ифлосланиши давом этмоқда. Бугунги вазифа эса шу ёруғ оламда соғлом яшашни истаган ҳар бир инсон экологик билимга, кўникмага эга бўлиши лозим.

Фойдаланилган адабиётлар.

1. Каримов И. А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. Тошкент, «Ўзбекистон», 1997.
2. Зокиров Х.Х., Қўлдошева Ш.А. “Атмосфера ҳавосини муҳофаза қилиш” Термиз 2009
3. «Атмосфера ҳавосини муҳофаза қилиш тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси қонуни. Ўзбекистон республикаси олий мажлисининг ахборотномаси, Тошкент, 1997. №2.
4. Зокиров Х.Х., Қўлдошева Ш.А. “Табиатни муҳофаза қилиш ва ундан оқилона фойдаланиш” Тошкент, “Янги нашр” 2011
5. Мамаражабов С.Н. “Экология асослари” Термиз 2008
6. Ziyonet.uz интернет сайти.